

34 Там само. – Спр. 460. – Арк. 1-192.

35 Юдина М. Лучи Божественной Любви. Литературное наследие. – М.; СПб., 1999. – С. 527; <http://krotov.info/spravki/persons/20person/yudina.html>.

SUMMARY

Olexandr Muzychko

ODESA RESEARCHER OF RELIGION K.V. FLOROVSKA IN SCIENTIFICALLY-PEDAGOGICAL LIFE OF CENTRAL-EAST EUROPE IN THE XX snt.

For the first time in the historiography life and scientific activity of K.V. Florovskaya (1883-1965) – Odesa researcher of religion, an expert on the history of Western medieval Catholic religious associations and orders – was complex investigated

Key words: Odessa, religious associations and orders, Catholicism, historiography.

Георгій Панков,

доктор філософських наук,
доцент Харківської державної академії культури

ФЕНОМЕН ХРИСТІЯНСЬКОЇ АСКЕЗИ У ПРОПОВІДЯХ АРХІЄПІСКОПА ЛУКИ (В.Ф. ВОЙНО-ЯСЕНЕЦЬКОГО)

На основі релігієзнавчого підходу розглядається погляд на християнську аскетичну відому православного ієрарха – кримського архієпископа Луки, а також виховне значення його проповідей у формуванні аскетичної самосвідомості християн.

Ключові слова: аскетика, “наслідування Христа”, “духовна лайка”, “жертвопринесення серця”, “духовне оновлення”, “чистота сердечна”, “духовна свобода”, “критична самосвідомість”.

Істотним вимірюванням християнської культури виступає аскетична її константа, яка потрактовується як “діяльне здійснення релігійно-етичної досконалості шляхом напруження всіх душевних і тілесних сил християнина”¹. Християнська думка представляє аскетизм як подвиг наслідування Христа, і в цьому подвигу вбачається єдино правильна життєва лінія кожної людини, тим більше християнина. Християнські філософи прагнуть осмислити аскетичний досвід у власній історико-культурній традиції та концептуалізувати його ціннісний потенціал у богословське вчення про святість. У зв'язку з цим вивчення академічним релігієзнавством християнського богослов'я передбачає осмислення богослов'я святості, що дозволить глибше пізнати аскетичні цінності, без чого неможливо досягнути аксіологічний простір християнської культури.

До видатних представників православної думки в Україні належить архієпископ Лука (В.Ф. Войно-Ясенецький), який керував Сімферопольською єпархією з 1946 до 1961 р. Останнім часом вийшла друком низка публікацій, присвячених життю і творчості архієпископа Луки. Серед них монографічні дослідження В.Марущак², М.А.Поповського³, Ю.Л.Шевченка⁴. Проте аскетична тематика його проповідей не отримала ще належного висвітлення в богословських та релігієзнавчих дослідженнях. Тим часом гомілетична спадщина архіпастиря визнана винятковим явищем у церковно-богословському житті російського православ'я. Підраховано, що за 38 років свого священства ним було виголошено 1250 проповідей, з яких не менше ніж 750 склали 12 значних за обсягом машинописних томів⁵.

Мета цієї статті – вивчити погляд на характер християнської аскези архієпископа Луки (В.Ф. Войно-Ясенецького), ґрунтуючись на його опублікованих церковних проповідях.

Цілково доречно визначити сутність християнської культури як “культури наслідування Христа”. У “Євангелії від Марка Ісус Христос звертався до народу з такими словами: “Коли хтось хоче йти за мною, хай зречеться себе самого, візьме на себе хрест свій і йде слідом за мною”(8:34). У цьому вислові чітко сформульована смисло-життєва позиція для кожного християнина, неодмінним принципом якого має бути самовіддане наслідування Сина Божого. Іntenція на “самозречення” в ім'я Христа разом з інтенцією на єднання із Христом стали головними імперативами християнської антропології, аксіології та етики.

Така аскетична позиція досить переконливо й послідовно концептуалізована архієпископом Лукою в “Слові в неділю після Воздвиження”, виголошеному 3 жовтня 1948 р. У цій проповіді тема Христа розкривається в контексті фінальної альтернативи порятунку і загибелі людських душ, відповідно до вибору людиною певної життєвої позиції. З посиланням на Євангеліє святитель стверджує, що порятунок, безумовно, передбачає вимогу погубити душу заради Христа і Євангелія⁶.

Вимога погубити свою душу, що в змозі шокувати християн, пояснюється святителем Лукою аскетичним імперативом “зректися себе”: “Це означає зректися всецїло волі своєї, зректися власного розуміння завдань та шляхів життя, зректися того плану життя, який склали ми самі собі, за своїм розумінням, за своїм бажанням, бо наші бажання – нечистоти, бо шляхи життя, які ми накреслили для себе, небажані Богові, бо шляхи ці диктуються нам самолюбством нашим, плоттю нашою, яка потребує задоволення своїх пристрастей та хіті”⁷.

Найважливішою умовою християнської “антропології самозречення” висувається формування у людини критичного ставлення до мирських цінностей, що включає у свій зміст критичну самосвідомість, а також критичне світоставлення. Архієпископ Лука закликав свою паству “з повною покорою та увагою” вдвлятися у свої серця, що дозволить побачити там “тьму” та “кишіння змій” – “змії самовивищування, змії погорди, марнославства, змії ненажерливості, розпусти, змії наклепу, заздрості та засудження, навіть змії крадійства та убивства”⁸. Заклик “озирнутися на себе” і “заглибитися в себе” міститься і в інших проповідях архіпастиря. Так, у виголошеній у лютому 1947

р. проповіді під назвою “Зупинися!” мовилося: “Якщо так заглибитесь у себе, почнете пригадувати всі дрібниці життя, всі помилки, всі погані вчинки свої, всі гріхи свої. Зазирніть у схованки серця вашого та подивіться, які там кубляться пристрасті. Зосередьтеся на цьому. Якщо будете уважно шукати, які змії кубляться в серці вашому, змії, які його псують, якщо зробите це з глибокою добросовісністю – обов’язково знайдете, що там без ліку кишать змії”⁹.

На переконання В.Ф. Войно-Ясенецького, розвиток християнином критичної самосвідомості повинен здійснюватися у напрямку досягнення її радикального стану на рівні глибокої ненависті до своєї грішної, нечистої та сповненої пристрастей душі¹⁰.

Як властиво вченням християнських подвижників, радикалізм “аскетики самозречення” доповнюється не менш радикальною “аскетикою наслідування Христа” через “аскезу хрестонесення”. Йти за Христом означає йти вузьким шляхом. “Куди слід йти вузьким шляхом?” – риторично запитував кримський архієпископ Лука і сам же відповів на поставлене питання: “У Царство Боже, але перш ніж дійдемо до Божого Царства, ми повинні зазнати смерті”¹¹. Тут йдеться про тілесну смерть людини через її добровільне розп’яття разом з пристрастями: “Розіпнути тіло своє з пристрастями і хіттю – це означає до хреста прикувати все те грішне, все те низьке, мерзенне, чого повні душі наші. Це означає розіпнути на хресті свою стару людину, ту стару, грішну, мерзенну, яку носимо в собі, не помічаючи цього”¹².

У християнській думці аскеза тлумачиться як “духовна лайка” – як боротьба за перемогу духовного над плоттю. У проповіді архієпископа Луки “Все віддано мені Отцем” міститься полум’яний заклик поставити собі за мету життя здобути перемогу над плоттю, щоб підпорядкувати її Богові¹³. Як підкреслюється у проповіді, присвяченій молитві Єфрема Сиріна про цнотливість, щоб стати друзями і синами Бога, необхідна величезна і повсякденна боротьба зі своєю плоттю з метою її умертвіння¹⁴. У проповіді “Про свободу” метою “духовної лайки” називалося звільнення від “рабства плоті, рабства пристрастей і хіті своєї”¹⁵. “Плоть тягне вас до землі, коли підносите серце своє і очі свої до неба, плоть тягне вас назад, плоть вимагає повного, дійсного рабства собі, – наставляв свою паству святий. – І якщо підтримаємо ці бажання плоті, то, звичайно, ніякої свободи мати не будемо, хоч би ми й жили в найвільнішій країні, у країні, яка пишається своїм устроєм, якого ніколи не досягала ще жодна країна у світі”¹⁶.

Звернімо особливу увагу на останні слова. Вони відкрито прозвучали в листопаді 1948 р. як опозиція радянській ідеології, що закликала громадян СРСР пишатися своїм суспільним устроєм, у якому, як ніде у світі, забезпечуються демократичні права й свободи. На протигагу радянській ідеології, архієпископ Лука стверджував безумовний пріоритет релігійно-духовної свободи над політичною свободою, яка досягається зі зброєю в руках. “Все одно, – наголошував він, – будемо рабами: рабами плоті і гріха. Нам потрібна свобода від гріха, свобода від рабства диявола. Вільними стають тільки ті, які все життя працювали духовно, жили вищими інтересами духу, які зневажали плоть свою, плоть пригноблювали, виснажуючи її постійним пильнуванням, постом, молитвою, колінопреклонінням”¹⁷.

Згідно з християнською думкою, досягнення духовної свободи вбачається у Царстві Бога, устремління до якого розглядається як стратегія і тактика людського життя. При цьому слід зазначити, що Царству Бога надається не тільки есхатологічного значення, але й значення духовного стану особистості у межах її земного існування. Біблійною підставою спіритуалістичного трактування Царства Божого є слова Ісуса Христа, які свідчать про те, що “Царство Боже всередині вас є” (Лк. 17:21). “Ці слова Христові руйнують матеріалістичні уявлення про Царство Боже: бо Царство Боже не поза нами, а всередині нас, воно може бути в душі нашому”, – пояснював В.Ф. Войно-Ясенецький в одній зі своїх проповідей¹⁸. Архіпастир нагадував своїй пастві, що християни представляють храм Святого Духа, у якому цей Дух невидимо живе. Звідси випливає обов’язок кожного християнина очищати своє серце від усього нечистого, суєтного і земного, щоб зробити його гідною “обителлю Святого Духа”¹⁹. “Чи не знаєте, що тільки тоді, коли будете чистим храмом Божим, вселиться у вас Дух Святий?” – запитував святий у проповіді “Про благодать”²⁰. Це зазв�дічує орієнтацію християнської аскези на внутрішній світ людської особистості. “Незрівнянно більше потрібна чистота внутрішня, ніж чистота зовнішня [...] Хіба не набагато потрібнішою є чистота серця нашого, ніж чистота рук ваших і посуду?” – сказано у проповіді “Про чистоту зовнішню і внутрішню”²¹. З огляду на це, святий закликав християн заглибитися в себе, зазирнути у власне серце і виявити там пороки.

У релігіях світу найважливішою ланкою-посередником між людиною та богами є жертвопринесення. Християнська релігія, скасувавши натуралістичні жертвопринесення, проголосила безумовною цінністю віддане служіння Богові як духовну жертву, що її добровільно приносить кожен християнин. У християнській думці поширилося позначення ідеї жертвового служіння Богові за допомогою метафори жертвопринесення серця. Серце розглядається осередком тілесного і духовного життя людини. Архієпископ Лука зазначав, що серце – це не тільки центральний орган кровообігу, але й орган “нашого якнайглибшого пізнання”, “нашого спілкування з Богом”. Серце здатне продукувати не лише чесноти, а й пристрасті, пороки, як, наприклад, злість і заздрість. Архіпастир переконував свою паству у потребі пам’ятати про це і стежити за духовним станом власного серця, забезпечувати його чистоту, викорінюючи хіть і пристрасті²². У виголошеній ним проповіді, ґрунтованій на молитві Єфрема Сиріна про неробство, вказувалося: “Хто не стежить за духом, за серцем своїм, стає розбещеним у духовному відношенні, ніколи ні за чим не стежить. Душа, що залишилася без вправління, стає подібною до ниви, не обробленої декілька років, яка заростає бур’яном, непридатною травою, колючками, яку важко зробити плодоною. Неробство духу, невправління в добрих справах призводить до загибелі душі, до заростання душі всіма бур’янами гріха”²³.

Смислова сторона жертвопринесення містить у собі опозицію “чисте – нечисте”, з якою тісно співвідноситься опозиція “гідне – негідне”. У стародавньому іудаїзмі і в язичницьких релігіях тварини з фізичними вадами щодо жертвопринесення вважалися нечистими, а принесення їх у жертву – негідним щодо богів чи Бога. Відповідно до цього, присвячення людиною власного

серця жертвовному служінню Богові вимагає духовної чистоти і є несумісним з мирськими вадами. Тому архієпископ Лука закликав принести в жертву Богові серце цілком чисте, обпалене вогнем страждання, вирвавши з нього безжально всі пристрасті, всі спокуси і всю хіть²⁴.

Чисте в духовному плані людське життя вважається гідною жертвою Богові, що прославляє особу над її емпіричним буттям. У такому разі життя людини осмислюється у вигляді аскетичної жертвовного очищення власного простору за допомогою “обпалення вогнем страждання” та “осолення сіллю чистоти”²⁵. “Ми призначені, створені для того, щоб зробити самі себе жертвами Господу. Жертва має бути святою, очищеною. Для того, щоб у жертву Богу себе принести, щоб виконати заповідь Христову, повинні ми всі йти за Христом, повинні зробитися очищеними вогнем страждання. Страждання для всіх обов’язкове, неминуче, шлях страждань нам вказав Господь наш Ісус Христос”, – стверджувалося в одній з проповідей святителя²⁶. Таким чином, цінність страждань обумовлюється аскетикою наслідування Христа у сходженні до Бога через духовне очищення.

Спеціальну проповідь “Принесіть Господові Синові Божому” кримський архієпископ Лука присвятив темі жертвопринесення Богові слави і честі. Мислителем розмежовувалися два типи слави й честі: до першого типу належали слава і честь, які необхідно віддавати Богові, до другого типу – людська слава і людська честь. Одне й інше приноситься людиною в жертву Богові, проте: у першому випадку – “жертва вознесення”, у другому – “жертва зречення”. У цій проповіді викриваються ті, хто шукає слави не від Бога, а від людей: “Шукаємо того, що є шкідливим, ми шукаємо немов отруйної їжі, з жадібністю шукаємо, поглинаємося нею”²⁷. Архіпастир звертав увагу парафіян на надзвичайну шкоду, якої завдає людська слава для серця: посилюючи славолюбність, честолюбство і пихатість, одночасно вона послаблює упокорювання, яке служить необхідною чеснотою для порятунку²⁸.

Одним з найважливіших завдань проповідницької діяльності православного духовенства є формування у своєї пастви християнської самосвідомості. Самосвідомість “ми – християни” повинна не просто відрізнати послідовників християнства від прихильників інших релігій, але також прославляти їх над ними. Питання про статус християнина набуває характеру питання про гідність іменуватися християнином. У посланні апостола Павла Ефесянам утверджується така думка: “Отож, кажу і в Господі вас закликаю, щоб ви більш не поводитись, як поводяться погани, що ходять у марноті свого ума [...]. Та ви не так Христа вивчили, як це про нього чули й були навчилися у ньому, як то справді є в Ісусі. А саме: вам треба позбутися, за вашим попереднім життям, старої людини, яку розтлівають звабливі пристрасті, а відновитись духом вашого ума й одягнутись у нову людину, створену на подобу Божу, у справедливості й у святості правди” (4: 17, 20-24).

Аналізу цього фрагмента Святого Письма В.Ф. Войно-Ясенецький відвів окрему проповідь, виголошену ним у жовтні 1947 р. У ній владика закликав православних парафіян рішуче відмовитися жити “за суєтністю розуму”, цим самим підносячись над способом життя невоцерковлених людей. Під суєтним розумом святитель розумів зорієнтованість людської свідомості на “по-

рожні”, скороминуші цінності, що віддаляють людину від божественного життя і від любові Христової: “Усе те, що цінують люди світу, все те, що служить нашим пристрастям у цьому суєтному земному житті: потішання плоті нашої, гордість наша, помисли, які протилежні великій і вічній істині Христовій, – у цьому і полягає суєтність розуму людей, далеких від Бога”²⁹. З цього випливає обов’язок кожного християнина здійснювати “аскезу духовного оновлення”, яка полягає в тому, щоб скинути з себе “брудний, смердючий одяг”, “скинути весь образ старої людини, що дійшла до безпам’ятства, і вдягатися в нову людину, створену на Божу подобу, у правді й святості істини”³⁰. Таким чином, “аскеза оновлення”, що означає духовну трансформацію людини від інтенції на суєтне життя у напрямку божественного життя “за Христом”, є начебто своєрідною межею, що виконує дві основні функції щодо самосвідомості християн – функцію демаркації від язичницького оточення та функцію консолідації в рамках священного простору християнського співтовариства.

Проблема відповідальності християнина за аскетичне життя висвітлена архієпископом Лукою в проповіді “Про таланти”. У ній йдеться про обов’язок для людини постійно примножувати та ефективно використовувати свої сутнісні сили й дари, отримані від Бога, у духовних цілях. Як приклад наводилося красномовство й мова, якими людина послугується в повсякденному житті. Проповідник переконував православних віруючих використовувати мову й красномовство не “на радість дияволів”, як це робить більшість людей, а на благословення Бога і благословення людей. “Повинні стежити за язиком щодня і щогодини, привчати його до того, щоб він вимовляв тільки слова благодаті, слова істини, слова любові, утримувати його від того, чим грішні всі люди – від засудження, від брехні, від всякої нечистоти, від лайок, від образ. Якщо виконаємо це, якщо привчимо язик до того, щоб він був слугою добра, то помножимо талант, даний нам від Бога”, – наголошувалося в цій проповіді³¹.

Священний характер відповідальності християнина за використання в житті отриманих від Бога дарів утверджувався архієпископом Лукою за допомогою апеляції до санкції Страшного суду, де доведеться відповідати перед Богом за прожите людиною земне життя: “Запитає, чи ходили стопи ваші шляхами правди, чи прагнули в будинок плачу й скорботи, чи нестримно мчали в будинок веселощів, розгулу й пияцтва. Про руки запитає вас: які справи творили, чи не простягали їх на розкрадання маєтку братів ваших, чи не вживали на нечистоту, на розпусту. Запитає: “Хіба ти не міг робити нічого бажаного для Мене?””³².

Зроблене дослідження проповідей архієпископа Луки дозволяє виокремити кілька аспектів в обґрунтуванні мислителем загальнохристиянської позиції в питаннях теорії та практики аскетизму. Основний погляд на суть аскези вбачається в її спрямованості на “наслідування Христа”, що передбачає дві сторони аскетичного подвигу: 1) “аскезу самозречення” як рішучу відмову від смисло-життєвої орієнтації на “цінності плоті”; 2) “аскезу єднання з Христом” як шлях творення людиною в собі Царства Бога. Аскетичні цінності стверджувалися кримським ієрархом у дусі євангельського радикалізму та нетерпимості до мирських пристрастей. “Духовна лайка” виглядає як боротьба проти пристрастей і пороків за чистоту душі й серця, як жертвне служіння Богіві.

Усе це свідчить, що В.Ф. Войно-Ясенецький виступив ревним захисником аскетичної культури, фундаментом якої послужила євангельська і

пауліністична аксіологія, цінності якої святий намагався утвердити у свідомості своєї пастви. Відповідно до християнських аскетичних цінностей, архіпастир прагнув виробити у православних віруючих критичну самосвідомість у питанні про ставлення християнина до навколишнього “світу” і “світу” до християнина. Паралельно з цим у православної пастви формувалося усвідомлення належності до спільноти християн, виходячи з критерію аскетичного подвигу, а не формального сповідання віри й участі в обрядах. Аскетичний подвиг у “духовній лайці”, висвітлений у проповідях архієпископа Луки, став головним критерієм відповідальності християнина за право ним іменуватися і належати до християнської Церкви.

- 1 Вепрук В., протоіерей. Феномен аскетизма в релігійно-життєвій практиці людини. Системно-сравнительный анализ модификации аскезы с позиций Святого Православия / В. Вепрук, протоіерей. – Черновцы: Книги XXI, 2006. – С. 62.
- 2 Марущак В., протодьякон. Святитель-хирург. Житие архієпископа Луки (Войно-Ясенецького), / В. Марущак. – М.: Даниловський благовістник, 1997; Его же. Жизнеописание святого исповедника, архієпископа Симферопольского и Крымского Луки (Войно-Ясенецького) / В. Марущак. – Симферополь: Симферопольская и Крымская епархия, 2004.
- 3 Поповский М.А. Жизнь и житие святителя Луки Войно-Ясенецького, архієпископа и хирурга / М.А. Поповский. – СПб.: Статис, Держава, 2003.
- 4 Шевченко Ю.Л. Приветствует Вас Святитель Лука, врач возлюбленный / Ю.Л. Шевченко. – СПб.: Наука, 2007.
- 5 См.: Поповский М.А. Жизнь и житие... – С. 448.
- 6 Проповеди архієпископа Луки. 1946-1948 / Архієпископ Лука. – Симферополь: Симферопольская и Крымская епархия, 2007. – С. 63.
- 7 Там же.
- 8 Там же. – С. 65.
- 9 Проповеди архієпископа Луки. 1946-1948 / Архієпископ Лука. – Симферополь: Симферопольская и Крымская епархия, 2006. – С. 11.
- 10 Проповеди архієпископа Луки... – 2007. – С. 65-66.
- 11 Там же. – С. 67.
- 12 Там же. – С. 67-68.
- 13 Там же. – С. 106.
- 14 Проповеди архієпископа Луки... – 2006. – С. 84.
- 15 Проповеди архієпископа Луки... – 2007. – С. 321.
- 16 Там же. – С. 321-322.
- 17 Там же. – С. 322.
- 18 Проповеди архієпископа Луки... – 2006. – С. 192.
- 19 Там же.
- 20 Там же. – С. 273.
- 21 Там же. – С. 312.
- 22 Там же. – С. 339-340.
- 23 Там же. – С. 65.
- 24 Там же. – С. 305.
- 25 Там же. – С. 306.
- 26 Проповеди архієпископа Луки... – 2007. – С. 217.

- 27 Там же. – С. 364.
28 Там же. – С. 363.
29 Там же. – С. 353.
30 Там же. – С. 354-355.
31 Там же. – С. 200.
32 Там же. – С. 200-201.

SUMMARY

George Pankov

The phenomenon of christian ascetics in the sermons of archbishop Luke (V.F. Voyno-Yaseneckiy)

Based on the religion-studies approach, a look to a character of christian ascetics of the known orthodox hierarch of the Crimea archbishop Luke, and also the educational value of his sermons in forming of ascetic consciousness of the christians were examined.

Key words: ascetics, “imitation of Christ”, “spiritual abuse”, “offering of heart”, “spiritual renewal”, “a purity of heart”, “spiritual freedom”, “critical consciousness”.

Олександр Тімченко,

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії і культури
Львівської комерційної академії

ХРИСТІЯНСЬКИЙ ГУМАНІЗМ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА КРИТИКИ СУЧАСНОГО ВИКРИВЛЕНОГО ГУМАНІЗМУ

Досліджується вплив християнського гуманізму на сучасне розуміння викривленого гуманізму.

Ключові слова: гуманізм, християнський гуманізм, викривлений гуманізм, екзистенціалізм.

Проблема критики сучасного викривленого гуманізму набуває особливої актуальності в умовах сьогодення, коли, з одного боку, відбувається по-дальше бурхливе дослідження новітніх концепцій гуманізму, з іншого – часто виникають різноманітні питання, пов'язані з конкретним втіленням цих концепцій у практику.

Сучасна українська гуманітарна наука, зокрема й філософія, на відміну від політики чи економіки, не перебуває у кризовому стані чи занепаді. В